

Frank Bakker
Kees de Boer
Frans Hartemink (docent)
Pieter Kok
Betsy Ranken
Nikander Rühl
Joost Smit
Marc Verlooy

The logo for WVO, consisting of the letters 'WVO' in a stylized, handwritten font.

EXPERIMENT ALS EINDEXAMEN leerlingen over projectonderwijs

In dit artikel leerlingen aan het woord: zesdeklassers van het Haagse gymnasium 'Haganum'. Zij geven van binnen uit verslag van een opmerkelijke variant van projectonderwijs als examenonderdeel, waarbij de begeleidende rol door de leerlingen zelf en niet door de leraar wordt uitgeoefend. Hun onopgesmukte beschrijving daarvan, met inbegrip van problemen en falen, laat zien dat geen enkel rolpatroon vanzelfsprekend hoeft te zijn: leerlingen zijn net zo goed in staat elkaar te beoordelen en te stimuleren als de leraar. Vertrouw je hun zulke taken toe, dan kun je als docent verzekerd zijn van de winst van een grotere motivatie bij je leerlingen, doordat je ze op gelijkwaardiger niveau tegemoet treedt. Verder blijkt uit hun artikel hoe belangrijk het is leerlingen op uitvoerige wijze bij evaluaties te betrekken:

- * je kunt constateren hoe ver je leerlingen nog verwijderd zijn van het gestelde doel en op grond daarvan eventueel bijsturen*
 - * je kunt bekijken of de les of lessencyclus zoals je die gegeven hebt op dezelfde manier bruikbaar is voor een nieuwe groep of moet worden bijgesteld/geschrapt*
 - * je kunt vaststellen of je leerling voldoende presteert om verder mee te kunnen, met een ander onderdeel of in een volgende klas.*
-

Inleiding

Wij, leerlingen van klas 6 alpha en beta van het Gymnasium Haganum te Den Haag, hebben een – voor onze begrippen – erg ongebruikelijk

schoolonderzoek Nederlands gehad.¹ In plaats van een test, waarbij het meestal aankomt op één dag, met beoordeling door de leraar en eventueel een gecommiteerde, vormde dit jaar een project (gedurende de maanden september tot en met december) een onderdeel van ons schoolonderzoek. Zelfs een belangrijk onderdeel, want het voor het project behaalde cijfer bepaalt 5/12 van het totale schoolonderzoek Nederlands. Ongebruikelijk was het ook dat de leerlingen een oordeel over elkaar uitspraken.

Waarom nu projectonderwijs?

Waarom dit project? Welnu, het schoolonderzoek moet een onderzoek omvatten naar: de vaardigheid in het voorlezen, tekstbegrip, luister-, spreek- en stelvaardigheid en de kennis van en inzicht in de letterkunde. Wij, en vooral onze leraar Frans Hartemink, meenden (en menen nog!) dat deze vaardigheden het best geoefend en in een later stadium getoetst kunnen worden door het maken van een project.

Het project levert een natuurlijke communicatieve situatie op (normaal functioneel) waarin alle bedoelde vaardigheden aan bod kunnen komen. Een serie deelttoetsen² met fictieve communicatieve opdrachten, zoals: schrijf een recensie voor een literair tijdschrift, wordt hierdoor overbodig. De gedachte was dat hierdoor de motivatie van de leerlingen zou toenemen.

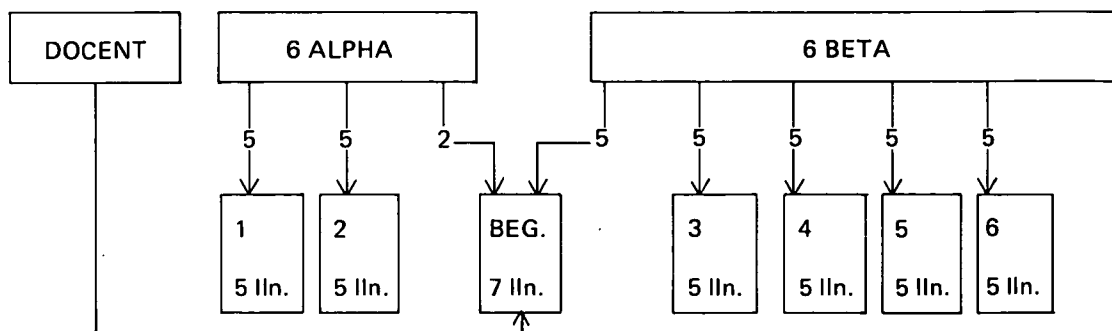
De bedoeling van de docent met deze nieuwe vorm van onderwijs was ook de spanning weg te nemen die vaak de resultaten van een schoolonderzoek nadelig beïnvloedt.

De opzet van het project

Het geheel werd als volgt opgezet: klas 6 alpha bestaat uit 12 leerlingen en 6 beta uit 25 leerlingen. Er zijn zes projectgroepen van 5 leerlingen en één projectgroep van 7 leerlingen gevormd, en wel zo, dat er twee groepen van 5 alpha's en vier groepen van 5 beta's en één groep van 2 alpha's en 5 beta's zijn ontstaan (zie schema).

Begeleiding

De groep van zeven leerlingen trad op als 'begeleidersgroep': ze kozen een groep om te begeleiden of kregen er een toegewezen. Een van de zeven was geen begeleider maar voorzitter van de begeleidingsgroep. In de voorinformatie was de taak van de begeleider als volgt omschreven: 'Deze zorgt voor het contact met de andere groepen, begeleidt het groepsproces, zorgt gedeeltelijk voor het benodigde materiaal, buiten de lesuren gewenste werkruimte, etc. De begeleider mengt zich niet in de

in de groep gevoerde discussie, tenzij dit wordt gevraagd door de groepsleden. Wekelijks brengt de begeleider verslag uit in de begeleidingsgroep. Aangezien hierin leerlingen uit 6 alpha en 6 beta zitten, dient dit buiten de lesuren te gebeuren. Verdere richtlijnen voor het gedrag van de begeleiders dienen door de begeleidingsgroep zelf te worden opgesteld. De docent maakt als adviseur deel uit van de begeleidingsgroep en heeft op deze wijze overzicht over de werkzaamheden in alle projectgroepen. Indien de begeleidingsgroep dat nodig acht, kan zij de begeleiders opdragen aan hun groep bepaalde adviezen te geven.'

Deze structuur werd onder meer gekozen omdat het voor een docent niet mogelijk is om in een blokkuur zoveel groepen te begeleiden, hij kan alle groepen slechts korte tijd observeren, wat vragen stellen en eventueel adviezen geven. Voor een werkelijke begeleiding is echter meer nodig.

Uitvoering

Wat de uitvoering betreft: tijdens schooltijd werden 15 blokken ter beschikking gesteld om aan het project te werken; daarnaast moesten we buiten schooltijd op zijn minst nog eens 30 uur besteden aan het project.

Wat de beoordeling betreft: 'Inspraak voor iedereen', maar hier gaat de docent in een volgend artikel dieper op in.

De keuze van onderwerpen

Nadat Frans iedereen duidelijk had uitgelegd wat zijn ideeën over projectonderwijs waren, kon begonnen worden met het vormen van groepen en het kiezen van onderwerpen. Direct al werd een duidelijke scheiding zichtbaar tussen twee groepen mensen:

- zij die in hun vertrouwde klikje wilden samenwerken
- zij die kozen voor een bepaald onderwerp.

Een duidelijk voorbeeld hiervan was wel dat alle 'gezakten' samen een

groep vormden. In de zo gevormde 'kliekgroepen' was de motivatie om aan het project te werken dan ook niet optimaal. Een voorbeeld hiervan was de projectgroep 'Televisie': 'Ik ben namelijk alleen met deze groep mee gaan doen omdat twee vrienden van mij al meededen, en niet omdat het oorspronkelijke onderwerp (het Leger) me zo aantrok. Zo'n houding leidt natuurlijk tot gebrek aan motivatie en onze groep moest dan ook wel van onderwerp wisselen. Het nieuwe onderwerp werd tv-kijkgewoonten.' (Uit: eindverslag tv.)³

Ook de motivatie van de begeleiders verschilde onderling veel. Dit kwam vooral doordat drie mensen vrijwillig begeleider waren geworden, terwijl de overige vier (allen afkomstig uit te grote groepen die nog geen begeleider hadden) zich eerst na sterk aandringen van de docent als begeleider aanmeldde. Met hun motivatie stond het dus al vanaf het begin niet al te best.

De werkwijze van de projectgroepen

De groepen waren bezig met de volgende onderwerpen: Drugs, Stad in zee, TV-kijken, Seksuele Revolutie, Volkshuisvesting, Energie. Als voorbeeld volgt hier het verslag van de groep *Stad in zee*.

Deze groep kwam geheel vrijwillig tot stand. De groep bestond echter uit zes leerlingen; één van hen is toen als begeleider gaan optreden. Men begon met het verzamelen van informatie over Scheveningen als badplaats, merkte dat het onderwerp te uitgebreid was en kwam geleidelijk tot de vraagstelling: 'Heeft de "stad in zee" zin of niet?'

Er werden stapels brieven geschreven, aan de kranten, de gemeenteraadsleden, de ontwerp bureaus en zelfs de havenmeester en de wethouder. In de volgende fase werden al deze betrokkenen benaderd voor een interview. De medewerking was (onverwacht) groot: in totaal werden 18 interviews afgenomen!

In het begin werkte men met een algemene vragenlijst bij de interviews, later werd er meer geïmproviseerd. Er kwamen nogal wat geheimen boven tafel, zodat het op een gegeven moment een speurtocht werd naar de werkelijke gang van zaken. Achteraf bleken er toch geen grote onthullingen te doen.

Veel betrokkenen vroegen om informatie over de eindresultaten van de groep. De groep vond de begeleidingsgroep te geheimzinnig, ze had gefaald bij de afronding van het project en te laat de normering opgesteld. De begeleidster was erg goed: 'ze straalde een soort gezelligheid uit en was zeer geïnteresseerd.'

Leerlingen begeleiden mede-leerlingen

In het begin hadden de begeleiders in spé er geen enkel idee van, wat zij

nu (precies) zouden moeten gaan doen. Nadat de verplichte literatuur⁴ was doorgenomen, werd het beeld een stuk scherper. Al gauw bleek dat je de groep bij haar interne moeilijkheden moest helpen en die moeilijkheden eigenlijk zou moeten zien aankomen. Je moest echter goed oppassen dat je niet alle problemen voor de groep ging oplossen, dat moest de groep zoveel mogelijk toch zelf doen; een 'begeleider' mocht beslist geen 'leider' worden. Als begeleider zat je dus steeds voor de keuze: moet ik nu wel of niet ingrijpen?

Wat deed een begeleider nu in het algemeen:

- verslag maken van de groepsbijeenkomsten
- problemen in de groep aantonen en bespreekbaar maken
- overleggen met de andere begeleiders
- voorbereiden van beoordelingsnormen, beoordelingsprocedures en richtlijnen voor het eindverslag
- informatie verstrekken over het experiment met p.o. (b.v. voorlichtingsles voor docenten en dit artikel)
- beoordelen van de eigen groep en de mede-begeleiders.

Zoals de begeleiders zelf aan het begin van het project geen idee hadden van hun taak, zo wisten de andere groepsleden dat natuurlijk ook niet. Toen aan ons de taak min of meer duidelijk was geworden, droegen wij deze kennis niet aan de groepen over. Bij de beoordeling bleek dan ook dat iedereen andere ideeën had over de taak van een begeleider: sommigen zagen de begeleider als leider en hadden verwacht dat hij veel meer initiatief zou nemen; anderen zagen de begeleider als iets overbodigs, iemand die er maar een beetje bij zat en die verder niets deed.

Opmerkelijk is het dat de begeleiders door de groepen vrij hoog werden beoordeeld, maar dat de begeleidingsgroep als orgaan minder tevredenheid oogstte. Het leek ons gerechtvaardigd om de volgende conclusie te trekken: Het is heel goed mogelijk dat mede-leerlingen als begeleider optreden, maar er moet meer contact bestaan tussen de groepen en de begeleiders. De begeleiders moeten zich niet in een uitzonderingspositie bevinden, zoals bij ons wel eens het geval was. Voor een goede beoordeling is een begeleider erg belangrijk: hij weet beter dan de docent wat een groep nu precies gedaan heeft en waarom.

Projectonderwijs naast 'normaal' onderwijs

Het is natuurlijk duidelijk dat een plotselinge overgang op projectonderwijs een hele omschakeling is voor een klas die jarenlang 'gewoon' klassikaal onderwijs gehad heeft. In plaats van uitgekauwde stof, toegeworpen vanaf het kathedraal, krijg je nu wat gegevens in de hand gedrukt, met de boodschap: 'we gaan een project maken', dat wil zeggen zelf werkschema's maken, planning verzorgen en vooral: samenwerken. Weliswaar werd het fenomeen 'samenwerking' vorig jaar al voor ons aan-

gekondigd, door de opdracht gemeenschappelijk scripties te schrijven, toch vormde die samenwerking dit jaar het grootste breekpunt voor ons. Zonder dat alle betrokkenen ervan op de hoogte waren hield men vergaderingen, maakte men uittreksels van boeken waarvan de rest van de groep het bestaan niet eens kende, etc. etc.: duidelijke voorbeelden van individualistisch werk.

Opvallend is ook de verandering die er plaats heeft gevonden in de relatie tussen leraar en leerling. In eerste instantie bedoelen wij hiermee dat 'meneer Hartemink' overgaat in 'Frans'. Daarnaast doelen wij op de houding van de andere leraren tegenover de leerlingen die aan het project werken. Met name de Griekse leraar raakte enige malen geïrriteerd als er weer iemand te laat kwam met het excuus: 'ik moest die en die interviewen voor het project', of zijn huiswerk niet gemaakt had, met dezelfde smoes. Zo verviel deze opmerking al gauw tot cliché en wanneer iemand het ongeluk had, wat netter gekleed op school te komen dan normaal, dan 'moest hij zeker weer iemand interviewen'.

In een interview met twee begeleiders bevestigde de rector dat er een groep leraren was die negatief stond tegenover projectonderwijs. Hij zelf vond bezwaarlijk dat de school geen traditie hierin had, er niet voor uitgerust was (bijvoorbeeld: grote ruimtes met vouwwanden), en dat de leerlingen invloed hadden bij de beoordeling.

Er ontstond ook een andere groep leraren die zijn best ging doen de leerlingen meer te motiveren door óók groepswork te introduceren. Vooral de beoordeling was erg afwijkend van het 'normale' patroon. Het zou niet zo gek geweest zijn als er van hogerhand gezegd zou zijn dat dit net iets te ver ging. In het reglement stond dit niet uitdrukkelijk beschreven.⁵ Van de inspectie kwam dan ook geen enkel bezwaar!

Overigens was een aantal leerlingen het aanvankelijk niet eens met de beoordelingsprocedure: zij achtten zich niet in staat om eventueel aan medeleerlingen onvoldoendes uit te delen. Later, na de tussentijdse evaluatie, is dit bezwaar weggefallen, want allen zagen in dat, als ze van het begin af aan redelijk zouden werken, er altijd een voldoende uit de bus zou rollen. Nog later echter, toen de beoordeling voor de deur stond, zagen sommige begeleiders en hun groepsleden, dat er misschien toch lagere cijfers dan een zes zouden vallen omdat ze niet genoeg gedaan hadden. Dat vond niemand een geslaagd idee. Toen de lijst met minimumeisen half november bekend werd, zagen die mensen wel in dat er lang niet genoeg was gedaan, hetgeen resulteerde in een wirwar van bezigheden om toch nog maar op tijd aan de minimumeisen te kunnen voldoen. Een voorbeeld hiervan was de groep *Seksuele Revolutie*, die een enquête ging houden, niet in verband met hun doelstelling, maar vanwege de minimumeisen. Het resultaat van dit 'haastwerk' was, zoals te voorzien, dat het werk misschien wel af kwam, maar dat de kwaliteit van het werk niet zo best was.

Conclusies

We zijn uiteindelijk tot de conclusie gekomen dat er ondanks veel voordelen ook wel nadelen zijn aan projectonderwijs.

De belangrijkste *voordelen* zijn volgens ons:

- we hebben elkaar beter leren kennen
- we hebben zelfstandig en in groepsverband leren werken
- we hebben leren vergaderen, interviewen, enquêteren, kortom allerlei praktijkgerichte zaken.

Projectonderwijs is zó veel gezelliger dan het gewone onderwijs, dat de andere leraren die nog ouderwets lesgeven, gestimuleerd worden om wat meer van hun lessen te maken. Hierdoor ontstond bij ons een soort revolutie toen iedereen het werken voor Nederlands zoveel leuker vond dan werken voor andere vakken. Als een soort concurrentie wilden veel leraren ineens in groepjes gaan werken, ook bij vakken waar dit echt heel moeilijk was. Deze leraren hoopten zo de geringe motivatie van de leerlingen voor hun vakken te verbeteren (bij wiskunde, scheikunde, natuurkunde, Grieks en Latijn). De leraren beschouwden ons als een soort experts en vroegen vaak 'is het zo goed?'. Maar doordat de leraren er totaal niet aan gewend waren en we vlak voor ons eindexamen zaten, is besloten om ermee op te houden. Een nadeel van deze werkwijze is namelijk de trage manier waarop je basiskennis binnenkrijgt. Ook is het erg arbeidsintensief door al de tijd die gaat zitten in het bespreken van gemaakt werk (bijvoorbeeld natuurkunde-opgaven).

Bij ons project was de benodigde tijd zo lang, dat het onderwerp wel erg aan moest spreken wilde het tot het eind blijven boeien. Sommige groepen stellen dan ook voor in de toekomst kortere projecten te organiseren (een enkele groep zou best weer meer tijd willen!).

De begeleiders hadden zo'n beetje besloten om hun verslagen over de voortgang van de groepen geheim te houden. Dit deden ze om persoonlijke opmerkingen en verwachtingen t.a.v. de groep nog even op te sparen. Totale openbaarheid zou de groepen misschien teveel sturen. Deze geheimzinnigheid wekte echter nogal wat irritatie bij de groepsleden.

Met wat goede voorbereiding, als er rekening wordt gehouden met de tijd, als er op wordt gelet dat het onderwerp rustig en goed gekozen wordt, als de groepsleden kiezen voor het onderwerp en vriendjes op de tweede plaats komen, en als de begeleiders meer als groepslid dan als lid van een 'geheime organisatie' optreden, dan is het best een goede onderwijsmethode, eventueel náást het 'gewone' onderwijs.

Projectonderwijs in het schoolonderzoek vereist echter zeker meer voorbereiding in de lagere klassen dan wij hebben gehad. Samenwerking van docenten is in verband met de beschikbare tijd ook zeer wenselijk.

Noten

- 1 Vermeld dient te worden dat op het Gymnasium Haganum grotendeels katheder-onderwijs wordt gegeven. Doordat de betrokken docent buiten de sectie stond had hij weinig problemen bij de opzet van het experiment met projectonderwijs.
- 2 Omdat het hier om een experiment ging bleven er een aantal deeltolsten in het schoolonderzoek gehandhaafd. Het bestond uit:
 - luistertolst in eenrichtingssituatie (2/12)
 - spreekbeurt in de klas (2/12)
 - mondeling literatuur na 1880 (3/12)
 - het projectwerk (5/12)Bij een betere voorbereiding van het project in de lagere klassen, zouden de deeltolsten voor spreken en luisteren kunnen komen te vervallen.
- 3 Dit artikel is geschreven aan de hand van het totale eindverslag van alle groepen. Dit verslag (ca 100 pag.) is te bestellen door overmaking van f 6,75 (f 4,- kostprijs plus f 2,75 porto) op postgiro 2479289 t.n.v. F. Hartemink, Pr. Mariestraat 11, Den Haag, met vermelding: 'eindverslag projectonderwijs'.
- 4 De begeleiders moesten zo snel mogelijk de volgende literatuur bestudeerd hebben:

Dick de Bie, Cees Louwerse *Projektonderwijs. Opzetten en uitvoeren van projektonderwijs* Groningen 1972

A.H.S. Stermerding *Begeleiden van groepen* (inzicht in groepsprocessen en praktische handleiding voor het werken met groepen) Alphen a/d Rijn 1972.
- 5 Reglement schoolonderzoek: 'Projekt: toetsing van alle vaardigheden (a t/m e — eventueel ook f); de kandidaten werken op school en thuis in groepjes aan een door henzelf gekozen onderwerp. Het projekt is bedoeld als oefening en afsluiting van alle op school geleerde vaardigheden. In een evaluatief gesprek beoordeelt de docent de individuele en de groepsprestaties.'